

I, 34; Selâhaddîn-i Mevlevî, s. 14). Esasen Mevlânâ'nın *Meşnevî*'sine nazîre olarak yazdığı *Ma'nevî* adlı eseri de Gülşenî'nin Mevlânâ'ya olan ilgisini göstermektedir.

İbrâhim Gülşenî üzerinde etkili olan bir şahsiyet de Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. Uzun Hasan devrinde Tebriz'de bazı zâhir ulemâsı İbnü'l-Arabî'nin aleyhinde bulunca araya girerek onu savunmuştur. Sultan Yâkub Karabağ'da yaşadığında sultanın maiyetinde olan İbrâhim Gülşenî, Karabağ mollalarına *Fuşûşü'l-hikem*'in önemli meselelerini açıklamış, mecliste bulunanlardan Mevlânâ Abdülganî *Tardü'l-lüşûş 'an huşûşü'l-Fuşûş*, Mevlânâ İsmâil *Reddü'n-nuşûş 'ani'l-Fuşûş* adlı eserleri onun açıklamalarından faydalanarak kaleme almışlardır. Bu bilgilerden, Gülşenî'nin İbnü'l-Arabî'yi anlayacak yüksek irfan seviyesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. İbrâhim Gülşenî'nin etkilendiği diğer bir sûfi de İbnü'l-Fârîz'dir. Arapça divanını onun *et-Tâ'îyyetü'l-kübrâ*'sına nazîre olarak yazmıştır.

Eserleri. Türkçe, Arapça ve Farsça 75.000 beyitlik şiir yazmış olan İbrâhim Gülşenî'nin başlıca eserleri şunlardır: 1. *Ma'nevî*. Mevlânâ'nın *Meşnevî*'sine nazîre olarak yazılan bu Farsça eser 40.000 beyit olup Diyarbakir'de on ayda tamamlanmıştır. İbrâhim Gülşenî, İstanbul'da iken eseri Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'ye inceletmiş, Kemalpaşazâde zâhir ehlinin bunun mânâsına vâkîf olamayacağını, eserin birçok ilâhî sırrı ihtiva ettiğini söylemiştir. Hulvî, İbrâhim Gülşenî'nin eserin bir nüshasını Kemalpaşazâde'ye verdiğini, bu nüshanın Kemalpaşazâde'nin türbesinde muhafaza edildiğini söyler. *Meşnevî*'den alınma çeşitli hikâ-

yeleri ihtiva eden kitabın hemen hemen hepsi müellifi hayatta iken yazılan, ayrıca ciltleri de değerli olan pek çok nüshası vardır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2080 [istinsahı 927/1521]; Hâlet Efendi, nr. 2908 [istinsahı 936/1530]). Eserin ilk 500 beyti La'fî Mehmed Fenâî tarafından şerhedilmiştir (İstanbul 1289). 2. *Dîvân*. 17.000 beyitten meydana gelen Farsça divanda şairin Mevlânâ ve Yûnus Emre'nin etkisinde kaldığı görülmektedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3866 [istinsahı 931/1525]; Millet Ktp., Farsça, Manzum, nr. 418). 3. *Kenzü'l-cevâhir*. Tasavvufî konulara dair rubâî ve tuyuğlardan meydana gelen bu Farsça eser, 7500 beyit ihtiva etmekte olup tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (FY, nr. 1233). 4. *Şimurğnâme*. Muhyî eserin 30.000 beyit olduğunu söyler (*Menâkıb*, s. 239). 5. *Divan*. 1700 beyitten oluşan Türkçe divanda Yûnus Emre ve Nesîmî'nin şiirlerinin etkisi belli olmaktadır. En iyi nüshası Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (Mustafa Çan, nr. 982), başka bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 890) kayıtlıdır. Gülşenî'nin diğer Türkçe eserleri de şunlardır: *Pendnâme* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1042); *Çobannâme* (Süleymaniye Ktp., Uşşâki Tekkesi, nr. 26). Manzum olan bu iki eserden başka *Tahkikât-ı Gülşenî* adlı mensur bir Türkçe eser de İbrâhim Gülşenî'ye nisbet edilmektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3543). İbrâhim Gülşenî'nin İbnü'l-Fârîz'a ait *et-Tâ'îyyetü'l-kübrâ*'nın etkisi altında yazdığı şiirlerden oluşan 5000 beyitlik Arapça divanının tek nüshası Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'ndedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyârbakriyya* (nşr. Necati Lugal – Faruk Sümer), Ankara 1993, I, 25; Şa'rânî, *et-Tabakât*, II, 133; Gaffârî, *Cihânârâ*, Tahran 1353 hş., s. 251; Latfî, *Tezkire*, s. 52-54; Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb*, s. 13, 417; ayrıca bk. tür.yer.; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 67-68; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, II, 84; Cemâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 249^a-257^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 320, 335, 389; X, 243-246; Sâkub Dede, *Sefîne*, I, 34; İbrâhim Nazîrâ, *Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 888; Sâlih, *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır*, Bulak 1262, s. 80-117; La'fî Mehmed Fenâî, *Şerh-i Ma'nevî-yi Şerîf*, İstanbul 1289; Ali Paşa Mübârek, *el-Hütâtü't-Tevfikiyye*, Bulak 1306, IV, 54; Hocaâzâde Ahmed Hilmi, *İbrâhim Gülşenî*, İstanbul 1322, s. 4-8; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 106-120; Osmanlı Müellifleri, I, 19; Tomar-Halvetiyye, s. 48-50; Ali Emîrî, *Diyarbakirli Bazı Zevâtın Terceme-i Halleri*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 750, vr. 16^a vd.; a.mlf., *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 297-304; M. Ali Terbiyet, *Danışmendân-ı Âzerbâycân*, Tahran 1314 hş., s. 318-320; TYDK, I, 102-103; Tahsin Yazıcı, *Şeyh İbrâhim-i Gülşenî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı* (doktora tezi, 1951), AÜ DTÇF, a.mlf., "Gulşani", *EP* (Fr.), II, 1162-1164; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 322-328; a.mlf., *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s. 206-207; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakirli Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul 1957, I, 55-77; U. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 76; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 148-149; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 192-193; Selâhaddîn-i Mevlevî, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr İbrâhim Gülşenî*, İstanbul 1989, s. 14; Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Ankara 1993, II, 105-115; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 69-73; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühidler 15-17. Yüzyıllar*, İstanbul 1998, s. 313-318; Hikmet Konur, *İbrahim Gülşenî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (doktora tezi, 1998), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İsmail Hami Danişmend, "Türk Tiyatrosunun İlk Piyesi", *Türklük*, II/8, İstanbul 1939, s. 73-91; Hellmut Ritter, "Die Persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul" (nşr. Benedikt Reinert), *Oriens*, XXIX-XXX (1986), s. 233-234; Doris Behrens-Abouseif, "al-Kulshani in Cairo", *Muqarnas*, V, Leiden 1988, s. 43-60; Kasım Kufralı, "Gülşenî", *İA*, IV, 835-836.

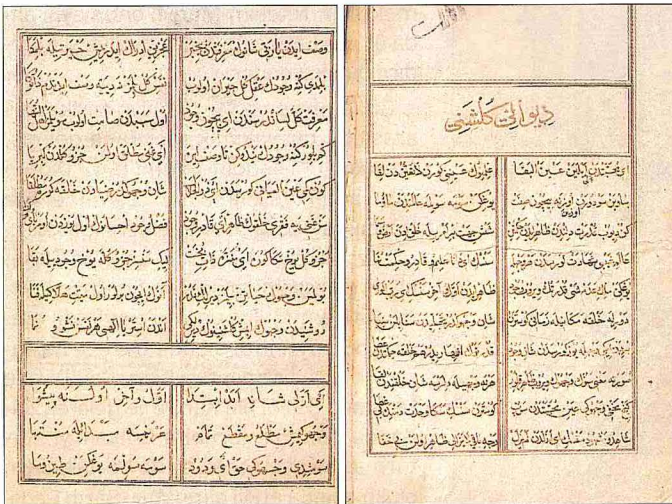

NİHAT AZAMAT

İBRÂHİM GÜLŞENİ KÜLLİYESİ

Osmanlılar'ın Mısır'ı fethinden sonra Kahire'de yaptıkları ilk dinî eser.

Bâbüzzüveyle'de Tahterrab' mahallesinde yer almakta olup 1519-1524 yılları arasında Halvetiyye tarikatının Gülşenîyye kolunun piri İbrâhim Gülşenî adına in-

İbrâhim Gülşenî'nin Türkçe divanının ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 379)

şa edilmiştir. Dış görünüş itibarıyla Kahire'de daha önce benzeri bulunmayan yapı Memlûklü mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Gülşeniyye tarikatının âsîtânesi olan ve sadece bazı bölümleri günümüze ulaşan tekkeye ait binalar yüksekçe bir seti üç yandan kuşatır. Bu binalar içinde en iyi durumda bulunan İbrâhim Gülşenî'nin türbesidir ve üst katları tamamen yıkılmış olan tekkenin harabesiyle çevrilidir. Kuzeyde bir sıra dükkân üzerinde yükselen külliye'nin ön cephesinin ortasında taç kapı yer alır. Yandan merdivenli bir platform ile ulaşılan kapı, üç dilimli kemerli niş içine alınmış olup üstte bir dizi mazgal ile son bulan tepeliğe sahiptir. Girişin solunda yer alan cami dikdörtgen planlıdır. Cami, üstündeki tekke şeyhlerine ayrılmış bölmelerle irtibat halindeydi. Avlu ortasında dikdörtgen bir platform üzerinde kare planlı kubbeli türbe binası bulunmaktadır. Tamamen kesme taştan inşa edilen binada kübik alt yapının kuzey cephesi üç, diğer cepheleri ikişer nişle hareketlendirilmiştir. Kuzey cephede ortada üç dilimli kemerli niş içinde dikdörtgen açıklıklı kapı yer alır. Yapıyı aydınlatan pencereler cephedeki nişlerin içine yerleştirilmiş olup iki sıra halinde düzenlenmiştir. Alt sıradakiler dikdörtgen, üst sıradakiler ise yuvarlak kemerli ikiz pencere şeklinde yapılmıştır ve üstlerinde birer yuvarlak pencere vardır. Yüksek tutulan kasnağın dört yönünde üçer yuvarlak kemerli pencere yer alır. Kubbenin eteğinde de toplam on altı pencere görülür. Türbe içinde kible yönünde bir mihrap nişi ile bunun karşısındaki duvar ortasında dikdörtgen bir dolap nişi bulun-

İbrâhim
Gülşenî
Türbesi -
Kahire /
Mısır

maktadır. Memlûklü tarzında tamamen taştan yapılmış olan sivri kubbe XV. yüzyılın sonunda inşa edilen sultan ve emîr türbelerine benzemektedir. Türbenin doğu ve batısında dervişler için yapılmış ikişer katlı hücreler mevcuttu. Bunların üst katları tamamen, alt katları da kısmen yıkıktır. Güneyde türbenin arkasında bir bahçe vardı. Tekkenin vakfiyesinden, bahçede de ibadet edilebilmesi için set üzerinde bir mihrap yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbenin mimari manzume içindeki yeri Kahire için alışılmamış bir durumdur. İdeal yerleşim planı, türbenin caminin bir yanında ve sokağa yukarıdan bakan bir mevkide bulunması iken burada türbe sokağa hâkim olmayıp avlu içinde ele alınmıştır. İbrâhim Gülşenî Tekkesi'nde bir diğer özellik de caminin üstünde yaşama birimlerinin bulunmasıdır.

Türbenin ana kuzey cephesi binaya renk vermek için rastgele yerleştirilmiş, farklı devirlerden İznik çinileriyle kaplıdır. Bu çiniler muhtemelen XIX. yüzyılda ilâve edilmiştir. Cephede kapının solunda yer alan pencere altına 1258 (1842) tarihinde İbrâhim b. Ali tarafından bir sebîl yaptırılmıştır. Binanın girişindeki kitâbe de bânisinin binayı tesis ederken bazı zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Mahalledeki bazı bina ve dükkânlar tekkenin vakıf gelirleri olarak belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 243; Ali Paşa Mübârek, *el-Hiṭatü't-Tevfikıyye*, Kahire 1987, VI, 156-159; Christel Kessler, "Funerary Architecture Within the City", *Colloque international sur l'histoire du Caire (1969)*, Cairo, ts., s. 257-268; Leonor Fernandes, "Two Variations on the Same Theme: The Zâwiya of Ḥasan al-Rûmî, the Takiyya of İbrâhim al-Ğulşânî", *Aİsl.*, XXI (1985), s. 95-111; Doris Behrens-Abouseif, "The Takiyyat İbrahim al-Kulshani in Cairo", *Muqamas*, V, Leiden 1988, s. 43-60.

DORIS BEHRENS ABOUSEIF

İBRÂHİM HAKKI ERZURUMÎ

(ö. 1194/1780)

Ma'rifetnâme adlı
eseriyle tanınan âlim,
sûfî ve şair.

2 Muharrem 1115'te (18 Mayıs 1703) Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğdu. Babası Derviş Osman Efendi, aralıklarla otuz yıl kadar süren iyi bir eğitim görmüştü (*Ma'rifetnâme*, s. 521). Annesi, Hasankale'nin ileri gelenlerinden Dede Mahmud'un kızı Şerîfe Hanîfe Hanım'dır. İbrâhim Hakkı'nın "Hakîrullah" diye andığı ve "hilm ü hayâ madeni" olarak tanıttığı babası (*a.g.e.*, s. 514), bazı maddî ve ruhî problemler sebebiyle sıkıntılı bir dönem yaşamış, İbrâhim Hakkı'nın doğumuyla bir ferahlık hissetmekle birlikte sıkıntısı devam etmiştir. 1119'da (1707) Erzurum'a yerleşen Osman Efendi burada yörenin ileri gelen ilim ve tasavvuf erbabıyla tanışmış ve 1122'de (1710) hac niyetiyle yola çıkmışken Siirt'e yaklaşık 7 km. uzaklıkta bulunan Tillo'ya (bugünkü Aydınlı) uğramış, yörenin tanınmış müşşidlerinden İsmâil Fakîrullah'a intisap ederek buraya yerleşmiş, böylece yıllardır aradığı huzura burada kavuşmuştur.

Babasının isteği üzerine dokuz yaşında iken amcası Ali tarafından Tillo'ya götürülen İbrâhim Hakkı babasıyla karşılaştığında şeyhi İsmâil Fakîrullah'ı da orada gördüğünü, içinde ona karşı derin bir sevgi ve hayranlık duygusu uyandırdığını ifade eder (*a.g.e.*, s. 516). Bundan sonra İsmâil Fakîrullah'ın babası için yaptırdığı, günümüze kadar ayakta kalan (İbrahimhakkıoğlu, s. 42) hücrede yaşamaya başlamış, İsmâil Fakîrullah'ın ilim ve irfanından istifade etmesi yanında *Ma'rifetnâme*'deki ifadesiyle (s. 516) "peder-i azîzi kendisini hücredaş edip hilm ü rîfk ile ilim öğretip lutufla terbiye kılmıştır". İbrâhim Hakkı'nın ilk tasavvuf zevkini babasından aldığı anlaşılmaktadır.

On yedi yaşında iken babasını kaybeden (Receb 1132 / Mayıs 1720) İbrâhim Hakkı, muhtemelen öğrenimini sürdürmek amacıyla aynı yıl Erzurum'a dönerek büyük amcası Molla Muhammed'in evine yerleşti. Burada, özellikle Arapça ve Farsça konusunda kendisinden faydalandığı söylenen Erzurum müftüsü şair Hâzık Mehmed Efendi dışında kimlerden ders okuduğu hususunda bilgi bulunmamaktadır. *Ma'rifetnâme*'deki bir beyitten (beyit 514) bu ikinci tahsil döneminin sekiz yıl kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

İbrâhim Gülşenî Külliyesi'nin planı

